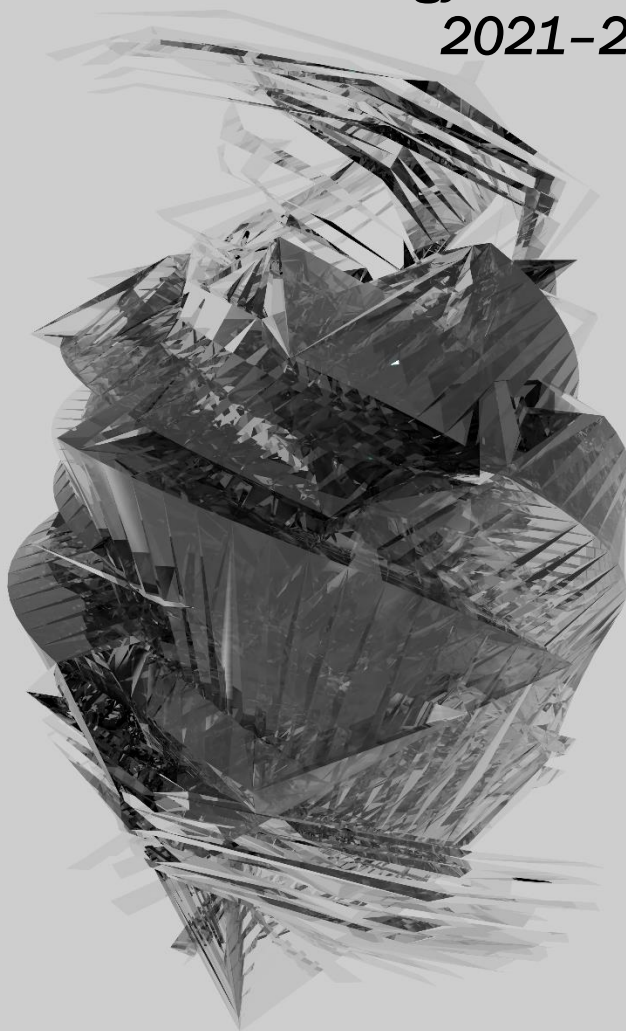

*Területi folyamatok
Magyarországon
2021–2023*

Területi riport
2.

Sorozatszerkesztő

Koós Bálint

Területi folyamatok
Magyarországon 2021–2023

Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Regionális Kutatások Intézete

Budapest, 2023

Kötetszerkesztő: Koós Bálint

Szakmai lektor: Nagy Gábor

Nyelvi lektor: Gábrriel Dóra, Németh Krisztina, Váradi Monika Mária

Ábraszerkesztő: Szabó Tamás

Ez a Mű a Creative Commons Nevezd meg! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.

ISSN 3004-2755 (Nyomtatott)

ISSN 3004-2763 (Online)

ISBN 978-615-5754-52-4 (Online)

ISBN 978-615-5754-53-1 (Nyomtatott)

Kiadja a HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

A kiadást az MTA támogatta.

Felelős kiadó: Fertő Imre főigazgató

Borítókép: Koós Márton Teher alatt nő a kristály c. műve

Tipográfia: Franklin Gothic Book

A magyarországi demográfiai válság nyomában – a népességfogyás aktuális kérdései szélesebb kitekintésben

Tagai Gergely, Lennert József

Bevezetés

A jelenkori magyarországi népesedési folyamatok egyik legmeghatározóbb tényezője a több mint negyven éve (1981 óta), hazánkat országos léptékben sújtó népességfogyás. A nyolcvanas évek eleji népességcsúcshoz (10,7 millió fő) képest az ország népessége mára több mint 1 millió fővel csökkent: a 2022-es népszámlálás végleges adatai szerint 9,6 millió fő volt az ország lakossága. A népességváltozás ugyanakkor csak egyetlen tünete és jelzőszáma az országot érintő, sok szempontból kedvezőtlen demográfiai folyamatok ennél sokkal összetettebb problémakörének. A születések eleve alacsony és stagnáló-csökkenő száma, a lakosság egészségi állapota, a halálozások utóbbi évtizedben (a COVID-19 hullámok hatása nélkül is) újra növekvő aránya, az idősödés komplex kérdése, az ország különböző területeit szelektíven érintő vándorlási folyamatok, a vidék népességmegtartó ereje megőrzésének dilemmái olyan összekapcsolódó társadalmi kihívásokat jelentenek, amelyek tükrében demográfiai válságról is beszélhetünk ma Magyarországon.

A fenti jelenségek értékelése, a kihívásokra válaszként szánt megoldások keresése folyamatosan jelen van a hazai szakmai közéletben, mint ahogy a politikai és szakpolitikai szinten is. Az állam a népesedés- és a társadalompolitikai eszközeivel évtizedek óta törekszik annak megválaszolására, hogyan lehetne a kedvezőtlen tendenciákat visszafordítani, lassítani-mérsékelni, vagy – reálisabban közelítve a kérdéshez – alkalmazkodni a megváltozott helyzethez és a népesedési problémákból fakadó demográfiai valósághoz. Így népességfogyásról és ennek következményeiről beszélni hazai körökben nem újdonságértékű. Ugyanakkor a téma időszakonként mégis fokozottabb érdeklődést válthat ki szélesebb

körben is. Ilyen az új népszámlálások eredményeinek közlése, hiszen ez a legteljesebb statisztikai felmérés a népesség körében, amely átfogó és részletes képet nyújt a lakosság különböző demográfiai, társadalmi és gazdasági jellemzőiről, szemben a szűkebb tartalmú, évről-évre (sok esetben a korábbi népszámlálások adataiból) továbbvezetett információkkal.

Magyarországon tizenegy évvel a legutóbbi census után tartottak új népszámlálást, 2022 őszén, amelynek eredményei az adatok feldolgozás után idén, több lépcsőben kerültek a nyilvánosság elé. Az első népszámlálási eredmények sajtóvisszhangjában a népességfogyást emelték ki elsődleges országos tendenciaként a legutóbbi censzuidőszak óta, figyelemfelkeltő, de egyben nagyon hatásvadász módon is, „brutális”, „katasztrofális”, „hatalmas”, „sokkoló” jelzőket használva a folyamat mértékére vonatkozóan, illetve „megyényi eltűnt népességet”, „kiürülő megyéket” vizionálva. A népességfogyás mértéke Magyarországon valóban jelentős, és társadalmi következményei súlyosak. Ugyanakkor a fenti interpretációk sok esetben elfedik, hogy az országos szinten „látható” népességcsökkenés sem az utóbbi néhány évtizedben indult, hanem megvannak a történeti előzményei, hogy a népességváltozás hazai folyamatainak értelmezése hiányos a nemzetközi háttér ismerete nélkül, illetve, hogy a censusok közötti népességváltozás nem egy egyszeri ugrás, hanem időben (és térben) változó intenzitású demográfiai folyamatok eredménye.

A tanulmány (nem kizárólagosan népszámlálási adatokra építve) az előbbi három szempont alapján árnyalja a népességváltozás jellemzőit Magyarországon. A tanulmány első részében, másfél évszázad tükrében értelmezve a népességfogyás folyamatát, a jelenség időben és területileg differenciált hatásaira helyeződik a hangsúly. Az ezt követő nemzetközi kitekintésben egyes környékbeli országok utóbbi évtizedekben lezajlott népesedései folyamataival összevetve keretezzük a hazai demográfiai trendek és az ezek mögött álló tényezők vizsgálatát. Végül a tanulmány utolsó része arra fókuszál, hogy milyen népesedési tényezők alakították az elmúlt évtizedek demográfiai tendenciáit, ezekre a folyamatokra milyen hatása volt az elmúlt másfél évtized válságidőszakainak, és a

válságok hatásának milyen területi eltérései tapasztalhatók – melyek az ebből a szempontból érzékenyebb, „illetve válságállóbb” területek.

Népességfogyás másfél évszázad tükrében – a népességcsúcsok áttekintése

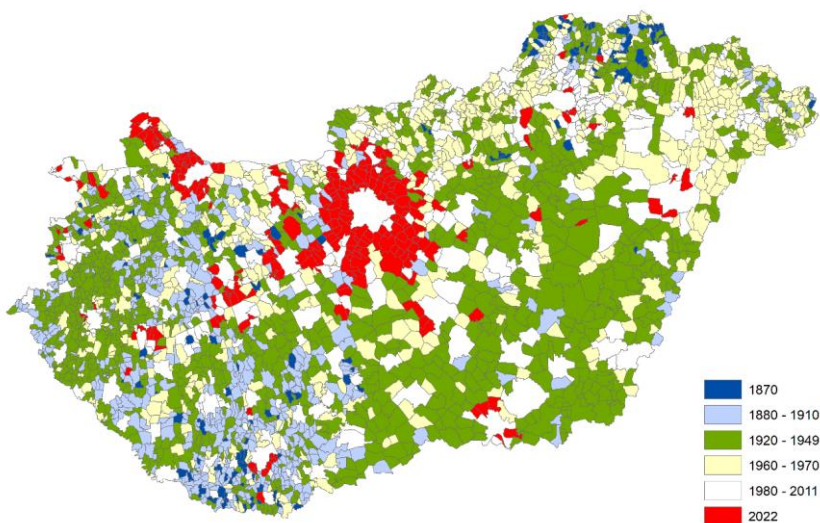
A hazai népszámlálások visszatekintő adatai rámutatnak, hogy az ország településállományának, és járásainak jó része már azelőtt (akár sokkal korábban) elérte népességcsúcsát, hogy az ország lélekszáma csökkenni kezdett volna. Rendszeres, modern statisztikai elvárásoknak megfelelő népszámlálásokat hazánkban 1870 óta hajtanak végre, jellemzően évtizedenként megismételve. A népszámlálások eszmei időpontja általában az évtizedek első évére esett (kivételt 1941, 1949, 2001, 2011 és 2022 képez). Összességében tehát másfél évszázad 16 népszámlálása áll rendelkezésre hosszú távú elemzéseink végrehajtásához.

Mint említettük, az ország népességének fogyása 1981-ben vette kezdetét. Az ehhez legközelebbi népszámlálást az 1980-ban bonyolították le. Azonban a települések döntő többsége már ennél korábban elérte népességcsúcsát: 2554 település, a jelenlegi településállomány több mint 80 százaléka esetében a legmagasabb népességet az 1970-es, vagy korábbi népszámlálás esetében vették fel. Járások esetén is hasonló a kép: Budapesttel kiegészítve a 175 járás több mint 60 százaléka, 108 járás érte el a népességcsúcsát legkésőbb az 1970-es népszámláláskor.

Az 1981-ben kezdődött országos népességcsökkenést valójában több évtizeddel korábban megelőzte a termékenységi ráta önfenntartási szint alá csökkenése. A teljes termékenységi arányszám először 1959-ben esett a kritikusnak tekintett 2,1-es érték alá, és ezután (1974–1977 rövid életű termékenységcsúcsa kivételével) végig ez alatt maradt, habár az országos népesség még évtizedekig növekedett. Azonban a települések többségében már a népességszám valós csökkenése zajlott, 1915 település, a településállomány 60 százaléka esetében a legmagasabb népességet az 1949-es vagy korábbi népszámlálás esetében

regisztrálták. Ugyanez az állítás a járások több mint harmadára, 65 járásra is igaz. Ezen települések, illetve járások esetében már egyértelmű területi koncentráció is megfigyelhető: a Dél-alföld, illetve a Dél-Dunántúl településeinek, járásainak döntő többsége, illetve a Nyugat-Dunántúl településeinek jó része ide tartozik (1. és 2. ábra).

1. ábra: A magyarországi települések népességcsúcsa az 1870–2022-es népszámlálások alapján

Forrás: saját szerkesztés a KSH Népszámlálás (2011, 2022) adatai alapján (a korábbi népszámlálás adatok mind a 2011-es népszámlálás visszatekintő adatsorából származnak)

Az első világháború óta már több mint 100 év telt el, és ezen időszak nagyobb részében az országot még pozitív demográfiai folyamatok jellemezték. Ennek ellenére 691 település, a településállomány több mint 21%-a esetében a népességcsúcs a világháború előtt következett be. A népességüket több mint 100 év óta vesztő

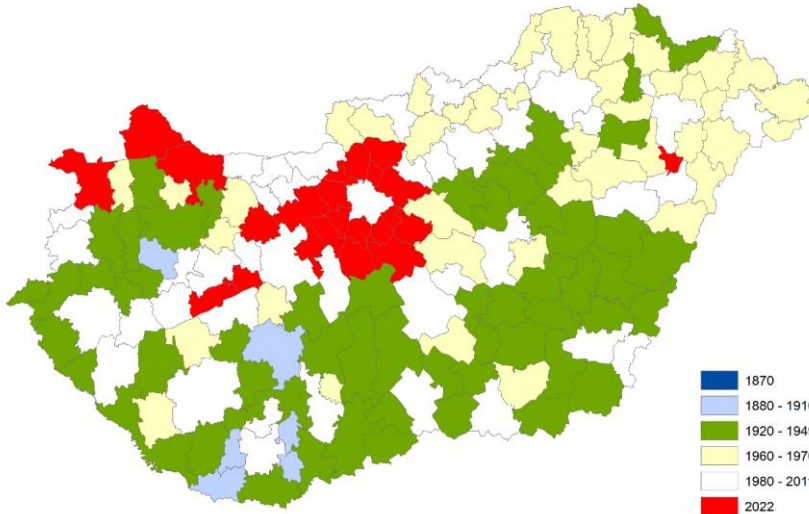
települések térben erősen koncentrálódnak, elsősorban a Dél-Dunántúlra és a Bakony aprófalvas térségeire. Ami hasonlóan figyelemreméltó, hogy 6 olyan járást találunk, amelyek esetében a népességcsúcs szintén már 1910-ben, vagy korábban bekövetkezett.

Végül pedig 134 települést (a településállomány közel 5%-a) találunk az országban, amelyek esetében az első, 1870-es népszámlálás során felvett népesség egyúttal a legmagasabb is volt. Ilyen településekből elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén (Aggteleki karszt, Cserehát és Zemplén) illetve Baranya (Sellyei járás) és Somogy vármegyékben (Barcsi járás) találunk sokat. Olyan járást ugyan nem találunk, amelyik már 1870-ben elérte volna legmagasabb népességét, ugyanakkor a Sellyei és a Devecseri járás 1900-ban, a Pécsváradi pedig 1890-ben már elérte legmagasabb népességét.

Az első világhégés óta már több mint 100 év telt el, és ezen időszak nagyobb részében az országot még pozitív demográfiai folyamatok jellemezték. Ennek ellenére 691 település, a településállomány több mint 21%-a esetében a népességcsúcs a világháború előtt következett be. A népességüket több mint 100 év óta vesztő települések térben erősen koncentrálódnak, elsősorban a Dél-Dunántúlra és a Bakony aprófalvas térségeire. Ami hasonlóan figyelemreméltó, hogy 6 olyan járást találunk, amelyek esetében a népességcsúcs szintén már 1910-ben, vagy korábban bekövetkezett.

Végül pedig 134 települést (a településállomány közel 5%-a) találunk az országban, amelyek esetében az első, 1870-es népszámlálás során felvett népesség egyúttal a legmagasabb is volt. Ilyen településekből elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén (Aggteleki karszt, Cserehát és Zemplén) illetve Baranya (Sellyei járás) és Somogy vármegyékben (Barcsi járás) találunk sokat. Olyan járást ugyan nem találunk, amelyik már 1870-ben elérte volna legmagasabb népességét, ugyanakkor a Sellyei és a Devecseri járás 1900-ban, a Pécsváradi pedig 1890-ben már elérte legmagasabb népességét.

2. ábra: A magyarországi járások népességcsúcsa az 1870–2022-es népszámlálások alapján

Forrás: saját szerkesztés a KSH Népszámlálás (2011, 2022) adatai alapján (a korábbi népszámlálás adatok mind a 2011-es népszámlálás visszatekintő adatsorából származnak)

Ezzel szemben áll azon települések és járások létszámában kisebb csoportja, amelyek a 2022-es népszámlálás esetében érték el népességmaximumukat. Ez a települések 8%-át, 264 települést jelenti, míg a járások közül 23 érte el legmagasabb népességét a legújabb népszámláláskor. Erre a település- illetve járáscsoportra is markáns térbeli koncentráció jellemző: döntő többségük a fővárosi agglomerációban található, ezen kívül csak a Győr–Moson–Sopron megyében, a Balaton térségében, vidéki regionális központjaink (Pécs, Szeged, Miskolc, Debrecen) illetve néhány dinamikusabb megyeszékhely körül találunk ilyen településeket. Ezen települések népességnövekedése szinte kizárólag a vándormozgalmi folyamatoknak köszönhető: elsősorban a családi házas környezetbe kiköltöző, de továbbra is a városba ingázó (szuburbán típusú migráció) családok tartják fenn a népességnövekedést. Ezt a

folyamatot nem tudja ellensúlyozni a nagyvárosi agglomerációk központjába irányuló szintén nagymértékű munkavállalási célú beköltözés sem, így Budapest, Győr, Székesfehérvár stb. népessége gyarapodó környezetük ellenére is csökken. A Balaton környéki települések esetében pedig a jóléti migráció hazai példájának lehetünk tanúi.

Ezen gyarapodó települések jó részének azzal lehet számolni, hogy nem a 2022-es népszámlálás jelenti az utolsó népességcsúcsukat. Attól függően, hogy az általunk készített népességprognózisok melyik forgatókönyve valósul meg (Király et. al. 2017, Lennert 2019, Tagai 2015), ezen települések köre kiterjedtebb és szűkebb is lehet. Elsősorban a fővárosi agglomeráció belső gyűrűjében, illetve a Budapest és Székesfehérvár közötti területen lehet arra számolni, hogy a század derekán az itt található települések egy részének népessége akár jelentősen meg fogja haladni a 2022-es népszámlálását, dacára a jelentős országos csökkenésnek.

Népesedési tendenciák Magyarországon, nemzetközi összevetésben

A kétezres évek első két évtizedében az Európai Unió egészét összességében dinamikus lakosságszám-növekedés jellemezte (1. táblázat). Ez idő alatt az EU népessége több, mint 25 millió fővel gyarapodott. A közösségi léptékű trendek mögött eltérő nagytérségi demográfiai folyamatok húzódnak (EPRS 2022; Eurostat 2022), de az egyes makrorégiókon belül (pl. Kelet-Közép-Európa) is eltérő irányú és mértékű népesedési tendenciákkal találkozhatunk. Az EU-s átlagot meghaladó dinamikus népességgyarapodás jellemezte térségünkben többek között Ausztriát és Szlovéniát, míg Csehország és Szlovákia lakosságszáma kisebb mértékben nőtt csak ebben az időszakban. Az összevetésben szereplő országok közül Magyarország, Lengyelország és Románia népessége csökkent a 2001-es és 2021-es népszámlálási időszakok között – különböző mértékben.

1. táblázat: A népességszám változása a 2001 és 2021 közötti népszámlálások tükrében Közép–Kelet Európa országában és az EU 27 tagállamában

	Népességszám (millió fő)			Népességváltozás (%)		
	2001	2011	2021	2001-2011	2011-2021	2001-2021
Ausztria	8,0	8,4	9,0	5,5	6,7	12,6
Cseho.	10,2	10,4	10,5	2,4	0,8	3,2
Lengyelo.	37,6	38,0	37,0	1,3	-2,7	-1,4
Magyaro.	10,2	9,9	9,7	-2,4	-2,5	-4,9
Románia	21,7	20,1	19,1	-7,1	-5,3	-12,1
Szlovákia	5,3	5,4	5,4	1,9	1,0	2,9
Szlovénia	2,0	2,1	2,1	4,6	2,9	7,6
EU27	420,5	439,6	445,6	4,5	1,4	6,0

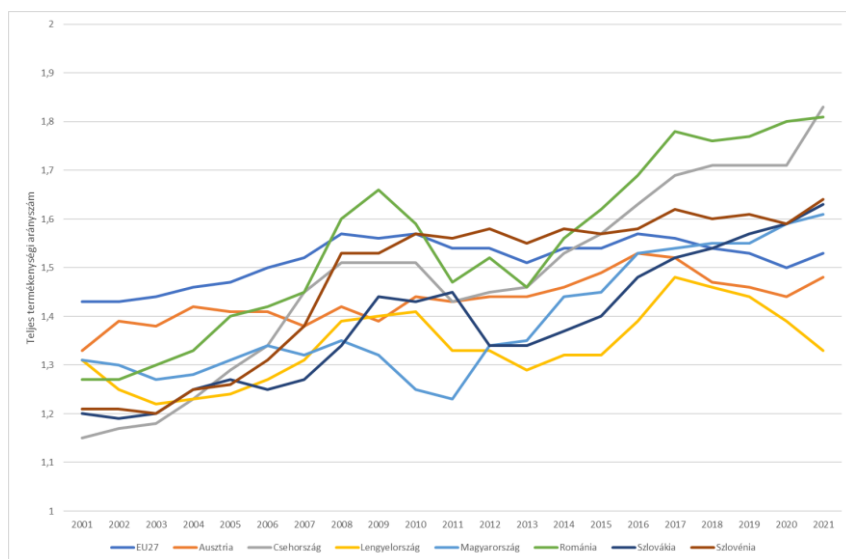
Forrás: saját szerkesztés Eurostat adatok alapján. *Population and housing censuses, Census 2001, 2011, 2021 rounds [cens_01, cens_11r, cens_21]*

Közös jellemzője az országcsoportnak, de ez az Európai Unió egészén belül is megfigyelhető, hogy a 2000-es évek első évtizedét követően lassult a népességdinamika, a legutóbbi két népszámlálás között Csehország és Szlovákia lakosság száma már alig gyarapodott. A csökkenő népességű országok közül Lengyelország csak az utóbbi évtized népesedési tendenciái miatt kezdett népességszámából veszíteni, Magyarországra az elmúlt húsz évben összességében a stabil, mérsékelt népességfogyás volt jellemző, míg Romániában az időszak elején mért intenzív lakosság számcsökkenés mérséklődött 2021-re.

Az átlagos, évtizedes trendek mögött a népesedési tényezők (ezzel együtt a népességváltozás) hullámozását tapasztalhatjuk. A születések ezer főre vonatkoztatott száma, a nyers születési arányszám, EU-s átlagban, de egyenként a térség minden országában csökkent a vizsgált időszak alatt (3. ábra). A trend a legtöbb országban hasonló volt: a 2000-es évek elején még növekedett a születések száma, ami a globális pénzügyi válság időszakában torpant meg, jelezve, hogy a lakosság szűkülő anyagi lehetőségei a gyermekvállalási kedvet is korlátozzák (Matysiak et al. 2021;

Percheski, Kimbro 2014; Vignoli et al. 2020). A válság lefutásával a születésszámok általánosságban egy rövidebb időszakra újra növekedésnek indultak a térségbeli országokban, majd a 2010-es évtized végi újabb megtorpanás után COVID-19 időszak alatt mindenhol „bezuhan” a születések száma.

3. ábra: A termékenység változása 2001 és 2021 között Közép-Kelet Európa országaiban és az EU 27 tagállamában

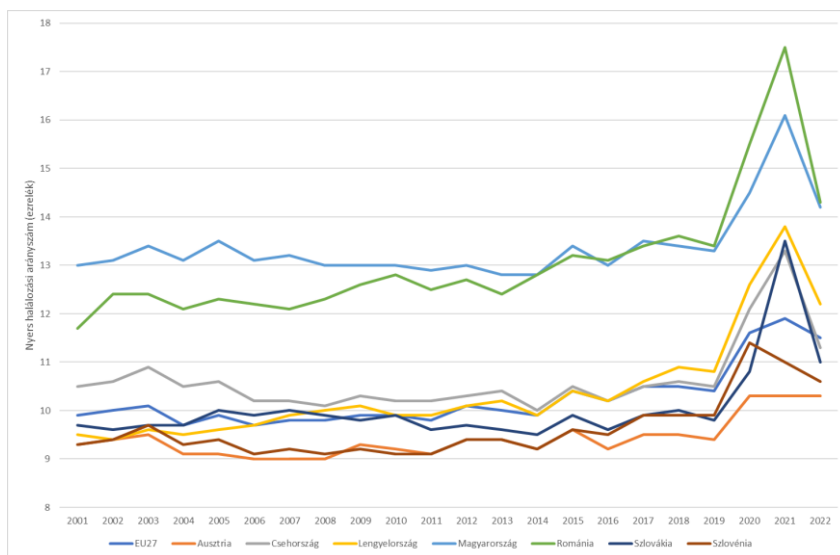

Forrás: saját szerkesztés Eurostat adatok alapján. Fertility indicators [demo_find_custom_8106056

A születések száma csak kevés európai országban biztosítja a természetes reprodukciót (pl. Franciaország, Írország). Ezt az elvi értéket a teljes termékenységi arányszám jelöli, amely a születések számát a gyermekvállalási korú női népességre vonatkoztatva adja meg annak elvi értékét, hogy az adott év demográfiai körülményeit alapul véve egy nő élete során hány gyermeket vállalna (Berde, Németh 2014; Szántó 2014). Országszomszédjaink és az egyéb

térségbeli országok esetében jellemző volt az elmúlt két évtizedben az a tendencia, hogy a születésszámok hullámváza mellett is általánosságban növekedett a teljes termékenységi arányszám – kivéve az említett válságidőszakokat. Ez csak látszólagosan kedvező folyamat, hiszen az élveszületések abszolút számai jelentősen nem emelkedtek, inkább a gyermekvállalási korú női népesség bázisa lett kisebb ezekben az esetekben.

4. ábra: A halálozások változása 2001 és 2022 között Közép–Kelet Európa országaiban és az EU 27 tagállamában

Forrás: saját szerkesztés Eurostat adatok alapján. Population change - Demographic balance and crude rates at national level [demo_gind__custom_8106591]

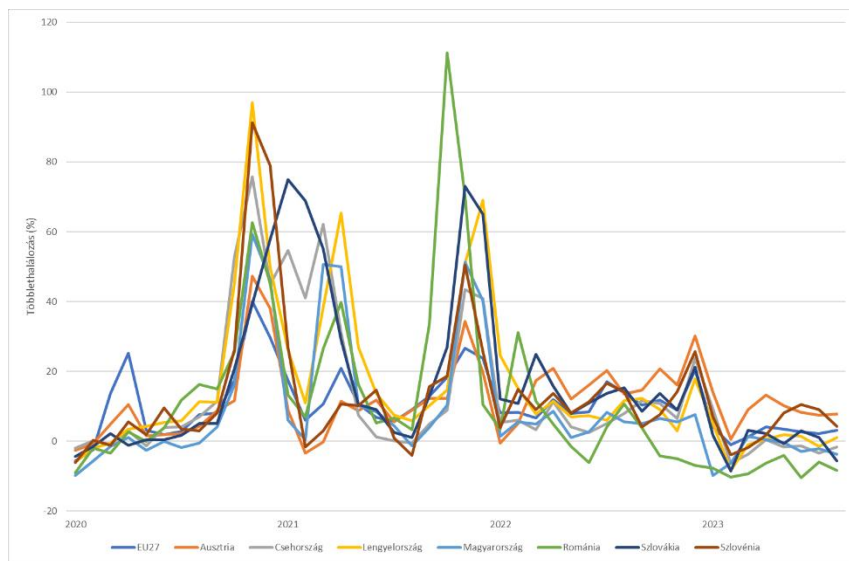
A halálozások száma Magyarországon és szomszédjai körében több irányban tér el az európai trendektől (4. ábra). Magyarországon és Romániában különösképpen, de romló halálozási viszonyai miatt mára már Lengyelország esetében is ez az érték (a nyers halálozási arányszámmal kifejezve) az EU-s átlagnál kedvezőtlenebb, míg Ausztria, Szlovákia és Szlovénia esetében alacsonyabb a halálozások

rátája, mint az Unió átlaga. A térségből Csehország nyers halálozási rátája nagyjából az európai átlagot képezi le. Az elmúlt két évtizedben zajlott általános térségbeli trend volt a halálozások számának a 2000-es évtizedben jellemző stagnálása, mérsékelt csökkenése. Ez a tendencia térségszerte nagyjából a 2008-as gazdasági válság időszakában tört meg. A pénzügyi válság a kormányzati megszorítások miatt, és a lakosság részéről is az egészségügyi kiadások csökkenését eredményezte. Ez már rövid távon is negatívan befolyásolta a lakosság egészségi állapotát, amely a halálozások időszakos növekedésében is leképeződött (Prędkiewicz et al. 2022; Ruhm 2016).

Ugyanakkor a halálozási arányszámok Magyarországon és más térségbeli országokban sem mérséklődtek újra a gazdasági válságot követő konszolidáció után. Ennek lehetséges demográfiai magyarázata az idősödés. Hiszen hiába nőtt (ugyan lassuló dinamikával) Európa-szerte a várható élettartam ebben az időszakban is (OECD/European Union 2018), az időskorú népesség arányának gyarapodásával a teljes népességre vetített halálozási arányszámok is növekednek. Igazi fordulópontra a halálozások számában, mint népesedési tényezőben a 2020–21-es COVID-19 válság hozott, jelentős többlethalálozást eredményezve (5. ábra).

A 2020-as első COVID-19 hullám Európa más országaihoz képest Magyarországot és tágabb térségét kevésbé érintette (Kovalcsik et al 2021; Kovács, Uzzoli 2020). Ugyanakkor a 2020-21-es év fordulóján több országban egymásba fonódó második és harmadik hullámok nem egy esetben 60–80–100%-os többlethalálozást is eredményeztek a korábbi évek hasonló időszakához viszonyítva. A legtöbb térségbeli országot a még 2021 végéig elhúzódó negyedik hullám is hasonló mértékben sújtotta (kiváltképp például Romániát). Ezt követően 2022-ben már mindenütt mérséklődött a – feltételezhetően COVID-19-hez köthető – többlethalálozás, a legutóbbi hónapokban pedig már a nullához közelített ez az érték Európa-szerte (Igari 2023).

5. ábra: A többlethalálozások havi alakulása 2020 és 2023 között Közép–Kelet Európa országában és az EU 27 tagállamában

Forrás: saját szerkesztés Eurostat adatok alapján. Excess mortality by month [demo_mexrt_custom_8106214]

A természetes népszaporulat/fogyás mellett a migráció a népességváltozás meghatározó eleme. Általánosságban elmondható, hogy az Európai Unió elmúlt húsz évben is tapasztalható népességbővülése az ide irányuló vándorlási többletből ered. Ugyanígy fontos tényezője a migráció a népesedési folyamatoknak és ezek dinamikájának a kelet-közép-európai országokban is. Magyarország és jellemzően országszomszédjai esetében is az országokba érkező bevándorlók járultak hozzá a mindenkorai népességcsökkenés mérsékléséhez vagy a népességgyarapodáshoz. Illetve a 2000-es, 2010-es években migrációs kibocsátó országokként jellemezhető Romániában és Lengyelországban a természetes népességvesztésen túl az elvándorlás is szerepet játszott a kedvezőtlen demográfiai tendenciák fölerősödésében.

A térségbeli országok migrációs jellemzői (el- vagy bevándorlás, ennek mértéke) nagyjából stabilan alakultak a 2000-es évek elejétől kezdve napjainkig. Egy-egy kiugró időszak figyelhető meg, a természetes népesedési jellemzőknél már említett válságidőszakoktól sem függetlenül. A 2000-es évtized második felében Csehország és Szlovénia vált gazdasági okok miatt bevándorlási célterületté (Seidlova 2018). 2007. Románia esetében is kiugró év volt, amikor is az ország európai uniós csatlakozását követően sokan vándoroltak el, hogy más EU-s országok munkaerőpiacán keressenek boldogulást. A 2014-16-os évek időszaka Ausztriában okozott a korábbi időszakokhoz képest jelentős bevándorlási többletet az Európát ebben az időben elért menekülthullám miatt. Hasonló indokok állnak Ausztria és Csehország 2022. évi kiemelkedő bevándorlási többlete mögött is. Oroszország Ukrajna ellen indított háborúja nyomán sok, az országából menekülő ukrán ezekben az államokban talált (ideiglenes) menedéket. A COVID-19 pandémia időszaka alatt a nemzetközi vándorlások egyenlege térségszerte mérséklődött, érthető módon, a főleg az időszak első felében alkalmazott határlezárások miatt.

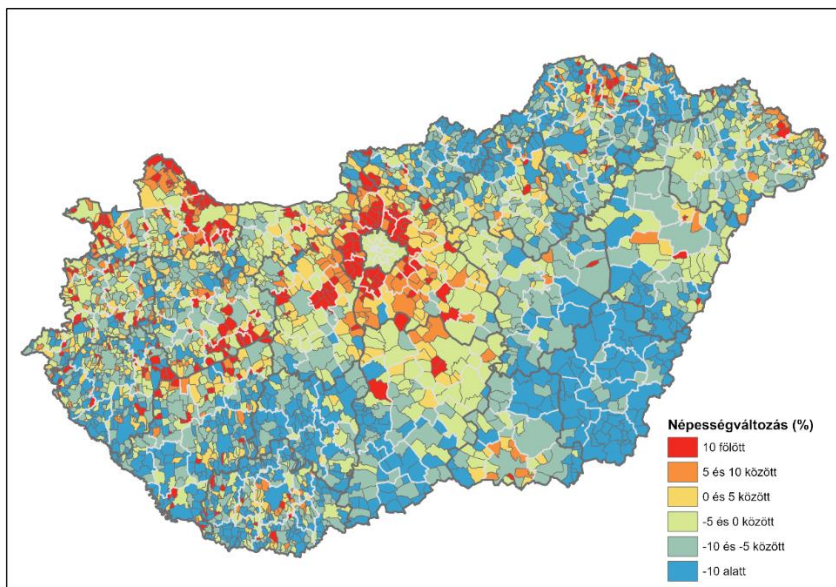
Népesedési folyamatok a legújabb népszámlálási eredmények fényében – és ami a censusok között történik...

A kétezres évek magyarországi népszámlálásai rengeteg adalékkal szolgálnak az utóbbi évtizedek népesedési folyamatairól. A népességváltozás trendjeit kiemelve: a 2001-es népszámlálás idején volt utoljára 10 millió fölött Magyarország lakosság száma (10,2 millió fő). 2011-re a népességszám már átlépte ezt a lélektanilag kritikus számot (9,9 millió fő), és 2022-ig további jelentős mértékben, 9,6 millió főre fogyott az ország lakossága.

A legutóbbi évtized népesedési dinamikájának területi különbségei megerősítik a korábbi évek népesedési folyamatainak elemzéséből ismert területi mintázatokat (Spéder et al. 2023; Tagai 2021). Demográfiai szempontból dinamikus, gyarapodó lakosság számú térségként elsődlegesen Budapest közvetlen agglomerációja és több

vármegyére kiterjedő vonzásterülete (pl. Nógrád, Komárom–Esztergom, Fejér, Bács–Kiskun megyék) azonosítható (6. ábra). De ebbe a körbe tartoznak több vidéki nagyváros (Székesfehérvár, Győr, Pécs, Szeged, Debrecen stb.) szuburbanizálódó települései is. 2011 és 2022 között szintén kedvezőbb népesedési dinamika jellemezte a nyugati országrész vármegyéinek (pl. Vas, Győr–Moson–Sopron) számos települését, egyes további határ menti térségeket (az ukrán és a nyugat-szlovák határ közelében), és nem utolsósorban olyan periferizáció által sújtott térségeket, például Borsod–Abaúj–Zemplén vagy Baranya vármegyékben, ahol a migrációs veszteséget az országos szinten magasabb természetes népességyarapodás ellensúlyozta.

6. ábra: A népességváltozás mértéke 2011 és 2022 között Magyarország településein

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján. Népszámlálási adatbázis (<https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/>)

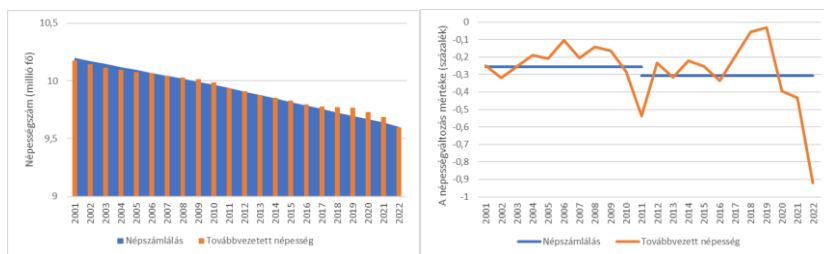
2011 és 2022 között a fogyó népességű települések alkotják a magyar településhálózat zömét. Ez jellemzi a Dél–Dunántúl, a Dél–Alföld és Észak–Kelet–Magyarország településeinek nagy részét. Különösen nagymértékű népességfogyást lehetett mérni ez idő alatt Zala, Somogy, Baranya, Bács–Kiskun, Nógrád vagy Borsod–Abaúj–Zemplén vármegyék határ menti területein, a tolnai (és a megyeszomszédjaira is kiterjedő) belső perifériákon, valamint Békés vármegye nagy részében, amely térséget összességében a legnagyobb lakosságszám-vesztés érte a legutóbbi két népszámlálás között. A megye majd’ összes települése 10%-ot meghaladó mértékben zsugorodott ez időszak alatt, Békés vármegye lakossága összességében pedig 45 ezer fővel csökkent.

A népszámlálási időszakok összevetéséből lesűrhető információk reprezentálják ugyan a legkarakteresebb népesedési jellemzőket Magyarországon, de csak nagy vonalakban, átlagértékeket megjelenítve. Ahhoz, hogy képet alkossunk arról, hogy az említett trendek milyen demográfiai tényezők és folyamatok következményei, érdemes megismerni a népszámlálási időszakok „köztes éveit” meghatározó tendenciákat is. A 2001 és 2022 közötti két népszámlálási időszakban a census által leírt népességszám a népszámlálási években megegyezik a továbbvezetett népesség számával, a köztes időszakokban viszont ezek az értékek elszakadnak egymástól.

A népességváltozás népszámlálások során mért évtizedes átlagértékei mellett az éves lakosságszám-változás hullámzik a különböző időszakokat meghatározó népesedési tényezők időbeli alakulása függvényében. 2001-et követően, az évtized végéig, éves szinten kifejezetten alacsony volt az országos népességfogyás mértéke: csak 2010–11-ben haladta ez meg a 2001-es és 2011-es censzusok közötti átlagértéket. A 2010-es évtized első felében a népességfogyás éves mértéke országos szinten a 2011-es és 2022-es népszámlálásokból következő lakosságszám-különbség által mért átlagos érték körül mozgott. Az évtized második felében ugyanakkor némileg lassult az éves népességfogyás – az évtized végére egyre látványosabb Magyarországra irányuló vándorlási dinamikának köszönhetően. 2019-ben például így alig változott az

ország össznépessége. Az, hogy e kedvező trendek ellenére a legutóbbi évtized mégis gyorsuló népességfogyásról tanúskodott a 2022-es népszámlálás adatai szerint, a 2020–22-es időszaknak köszönhető, amikor évtizedes mértékű csökkenés érte Magyarország lakosságszámát mindössze két-három év alatt (7. ábra).

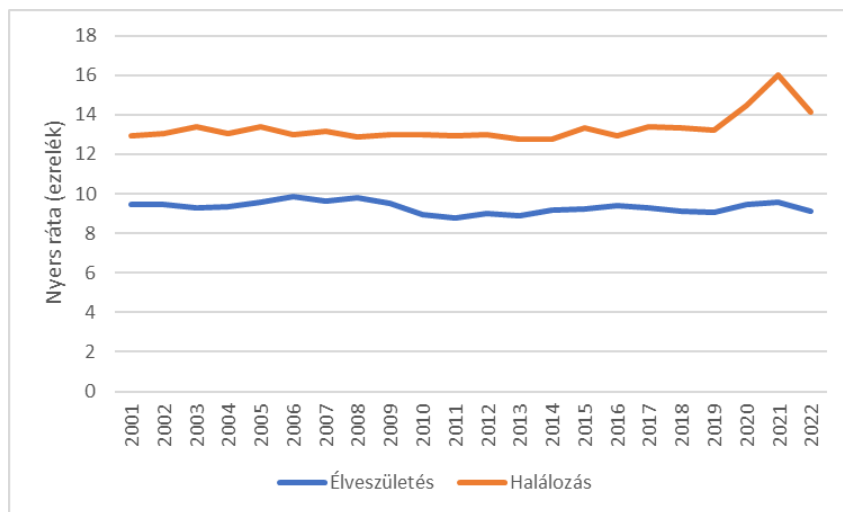
7. ábra: A magyarországi népességváltozás dinamikájának különbségei a népszámlálási és a továbbvezetett adatok alapján

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján. Népszámlálási adatbázis (<https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/>), Tájékoztatási adatbázis – Lakónépesség száma az év végén (a Népszámlálás végleges adataiból továbbvezetett adat)

A vizsgált két évtizedben mindkét, a népesedési folyamatok ütemét alapjaiban (és jelentősen negatívan) befolyásoló népességzuhanás olyan válságidőszakokhoz köthető, amikor egyfelől a gazdasági események (2008–11) áttételes társadalmi hatásai alakították a gyermekvállalási kedvet, rontották a lakosság egészségügyi állapotát, és irányították a megváltozott életszínvonalbeli változásokból következő egzisztenciakereséshez kapcsolódó vándorlási folyamatokat. Másfelől a COVID-19 pandémia közvetlen, az életkilátásokat és a migrációs tendenciákat befolyásoló hatása vezetett jelentős mértékű népességvesztéshez Magyarországon, amire ráakódtak a tavaly óta Ukrajnában zajló háború összetett társadalmi-gazdasági következményei (2020–'22).

8. ábra: Az élveszületések és a halálozások alakulása 2001 és 2022 között Magyarországon

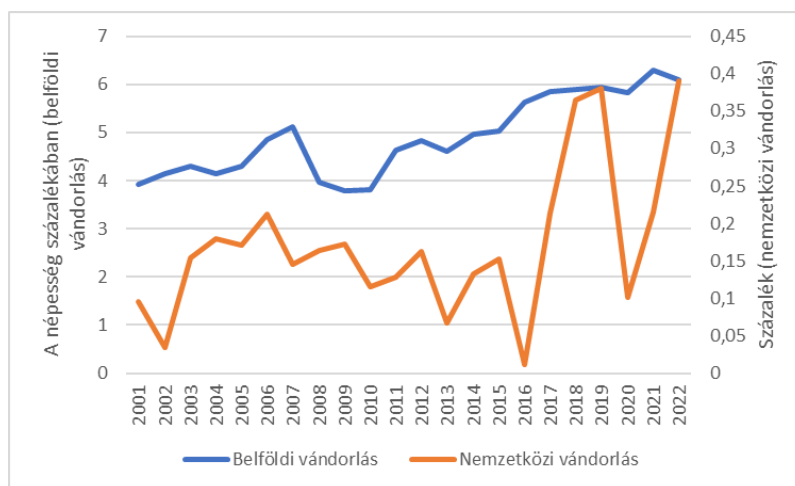

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján. Tájékoztatói adatbázis – Népesség és népmozgalom

Az említett válságokhoz köthető demográfiai hatások követhetők nemcsak a nyers népességszám alakulásában, de ez egyes népesedési tényezők (több) évtizedes lefutásában is (8. ábra). A természetes népmozgalmi jellemzők, az élveszületések és a halálozások számából következő nyers rátái a 2000-es években alapvetően közeledtek egymáshoz, minthogy a születésszámok stagnálása mellett mérsékelten ugyan, de fokozatosan csökkent a halálozások száma. A 2008-ban indult gazdasági és pénzügyi válság elsődlegesen a születésszámok újabb csökkenésével járt Magyarországon, de ezt a halálozási ráta stagnálása (a 2010-es évtized közepén növekedésbe fordulása) is kísérte, így újra nyílt az olló a két népesedési tényező között, a természetes fogyás hatását fölerősítve. A COVID-19 járvány idején különösen a halálozások száma ugrott meg a pandémia közvetlen és az egészségügyi ellátórendszer átalakuló működésének komplex hatásaként (Bárdits et al. 2021; Kovács, Uzzoli 2020). Ugyanakkor a 2010-es évtizedben, átmeneti növekedés után a születési ráta is újra

csökkenni kezdett, jelezve a népesedés- és családpolitikai ösztönzők és ezek lakáspolitikához is köthető elemeinek (pl. Babaváró Kölcsön, CSOK, falusi CSOK) csupán ideiglenes hatását, amely demográfiai fordulatot nem eredményezett (Bördös, Szabó-Morvai 2021; Kapitány 2016).

9. ábra: A belföldi és a nemzetközi vándormozgalmak alakulása 2001 és 2022 között Magyarországon

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján. Tájékoztatói adatbázis – Népesség és népmozgalom, STADAT táblák – 22.1.2.7. A népmozgalmi események vármegye és régió szerint

A vizsgált válságidőszakok demográfiai hatása a vándorlási jellemzőkben is kimutatható. 2001 és 2022 között a belső vándormozgalmak hazánkban éves szinten a lakosság 4–6%-át mozgatták meg (9. ábra). A 2000-es évek elejétől kezdve a belföldi vándorlások éves mértéke emelkedő tendenciát mutatott (Bálint, Gödri 2015; KSH 2012). A 2008–11-es válságévekben ez a trend megszakadt, a lakosság térbeli mobilitása alacsonyabb szintre esett vissza. A 2010-es években a vándorlási ráta mértékének trendszerű növekedése a COVID-19 időszak alatt is megállt, összhangban a mobilitást korlátozó rendelkezésekkel (Csurgó, Kovách 2023). A

nemzetközi vándorlási folyamatokat tekintve Magyarországról általánosan elmondható, hogy a rendszerváltást követő évtizedben bevándorlási célországgá vált, és ma is meghaladja a betelepülők száma a kivándorlókéét (Hárs 2009; Obádovics 2020). Az 1990-es évek második felétől kezdve elsősorban a környező országokból (Románia, Szerbia, Ukrajna) határon túli magyarok települtek át nagyobb számban, de hazánk a globális vándormozgalomba is egyre inkább bekapcsolódott az elmúlt évtizedekben (jelentős számú betelepülő Németországból, Kínából, egyéb ázsiai országokból a 2000-es évek második felétől).

Ezeket a vándormozgalmi folyamatokat egyaránt ösztönözték az ország gazdasági felzárkózása és az európai integrációhoz való csatlakozása, valamint olyan törvényi szabályozások is, mint a 2010-ben hozott új állampolgársági törvény (Gödri, Horváth 2021; Kincses 2015). A 2000-es években is mindössze két időszak volt, amikor a Magyarországra irányuló bevándorlás dinamikája megtorpant: a 2008–11-es gazdasági válságot követő időszak, amikor bár a bevándorlás jelentős maradt, Magyarországot is sokan hagyták el, más (nyugat-) európai országban egzisztenciát keresve. 2016-ra így már majdnem nulla volt a hazánkba érkező és az innen induló vándorlások egyenlege. A másik időszak a COVID-19 pandémiával összefüggésbe hozható visszaesés, amikor a járványvédelemmel kapcsolatos kormányzati intézkedések (határzár) korlátozták a népesség nemzetközi mozgását.

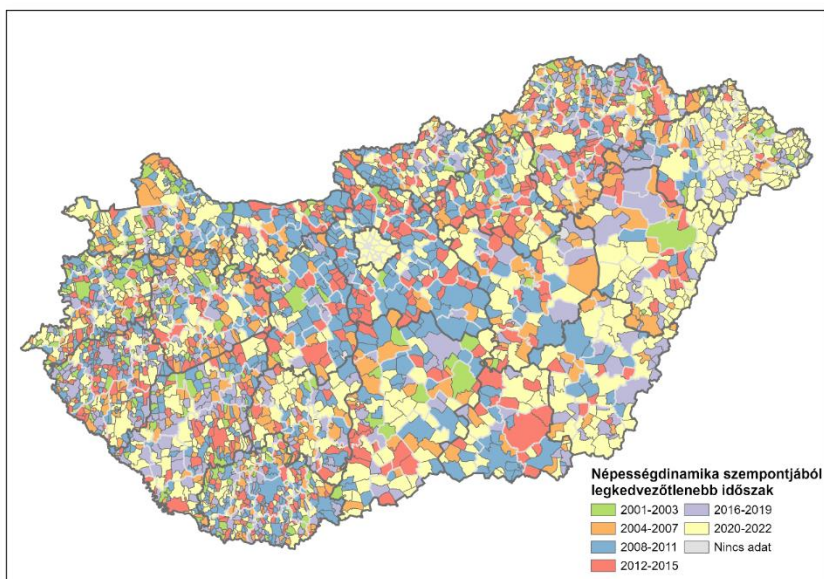
A magyarországi települések kitétsége a társadalmi-gazdasági válságok demográfiai hatásai iránt

Országos szinten az alapvető népesedési tendenciákban, mind a népességváltozás trendjeiben, mind pedig a népesedési tényezők alakulásában megmutatkozik a 2000-es évek több válságidőszakának hatása. Ez a hazai településrendszer tagjai között különbözőképpen jelenik meg a településhálózat egyes szintjeinek és a területi eltéréseknek megfelelően (válságidőszakoknak inkább kitétt, illetve „válságállóbb” települések). Ha a népességdinamika szempontjából értékeljük az egyes magyar települések helyzetét az

elmúlt jó húsz év távlatából, kedvezőtlenebb és kedvezőbb időszakok is kiemelhetők, nem függetlenül a válságok lefutásától.

A 2001 és 2022 közötti évtizedeket 3–4 éves periódusokra bontva az átlagos éves népességváltozás mértéke szerint a demográfiai szempontból kedvezőtlenebb időszakok elsősorban válságévekhez kapcsolódnak (10. ábra). Viszonylag szűk azon települések köre, amelyek számára még a 2000-es évek eleje jelentette a mélypontot a népesedési tendenciák szempontjából. Viszont ebbe a csoportba tartozik több jelentősebb vidéki város, mint például, Debrecen, Székesfehérvár vagy éppen Szombathely.

10. ábra: Népességdinamika szempontjából kedvezőtlen időszakok 2001 és 2022 között Magyarország településein

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján. Tájékoztatósi adatbázis – Lakónépesség száma az év végén (a Népszámlálás végleges adataiból továbbvezetett adat). Megjegyzés: Az ábra a 2001 óta önállóult települések adatait nem tartalmazza

Népesedési hatásai miatt (mérsékelt növekedés vagy erősödő csökkenés) a 2008–11-es gazdasági válság időszaka a magyarországi települések jelentős része számára demográfiai

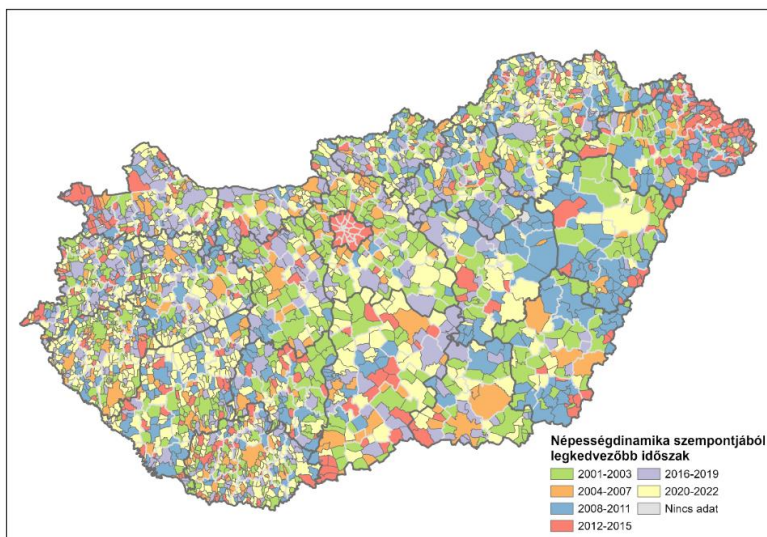
szempontból a legkedvezőtlenebb évek közé tartozott. A megyeszékhelyek népességvesztése felgyorsult ebben az időszakban (pl. Pécs, Szeged), de az ország népesedési szempontból amúgy dinamikus területei (a több megyére kiterjedő budapesti vonzáskörzeti hátország) számára is ez az időszak hozta a vizsgált időszakban mérhető legnagyobb demográfiai „visszaesést”.

A gazdasági válság következményei igazán csak a 2010-es évek közepére csengtek le; a népességdinamikára gyakorolt hatásai abban is kimutathatók, hogy további jelentős településkör számára vált ez az időszak a népesedési szempontból leginkább kedvezőtlen néhány évvé. Arról, hogy mennyire nagy mértékben sújtotta a hazai településeket demográfiai szempontból is a 2020-’21-es COVID-19-válság és az azóta is egymásra rakódó további válságelemek (újabb gazdasági válság, Oroszország Ukrajna elleni háborúja), az is tanúskodik, hogy a legtöbb magyarországi település számára az utóbbi évek jelentették a legkedvezőtlenebb, általában a legnagyobb mértékű népességfogyással járó időszakot.

A települések válságállóságát mérlegre helyezve demográfiai szempontból érdemes kiemelni azokat a helyzeteket is, amelyekben éppen a válságidőszakok jelentették bizonyos településcsoportok „élénkülését” demográfiai szempontból. A 2008–11-es gazdasági válság időszakában sok kisebb, periférikus helyzetű vagy periferezálódó település volt jellemezhető a többi vizsgált időszakhoz mérten relatíve kedvező népesedési folyamatokkal (az Alföld keleti és középső része, Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország). Ezek jellemzően nem kedvező társadalmi-gazdasági karakterisztikájuknak köszönhették, hogy kevésbé érintették őket a gazdasági válság demográfiai hatásai, hanem feltehetően éppen annak, hogy más területeket jobban sújtottak a negatív következmények. Ahogy a 2008-’11-es válság a gazdasági szempontból dinamikus térségeket érintette először, míg később, mélyebben hatott a strukturális szempontból kedvezőtlenebb helyzetű országrészekre, úgy az elmaradó gyermekvállalási kedv is elsősorban azokra a településcsoportokra volt jellemző, amelyeken eleve magasabbak voltak a születésszámok. Emellett jelentős számú olyan település is van Magyarországon, amelyek a 2020-’22-es évek elsősorban a

COVID–19 pandémiához köthető időszak alatt tapasztalták az utóbbi két évtized leginkább kedvező népesedési folyamatait (11. ábra).

11. ábra: Népeségdinamika szempontjából kedvező időszakok 2001 és 2022 között Magyarország településein

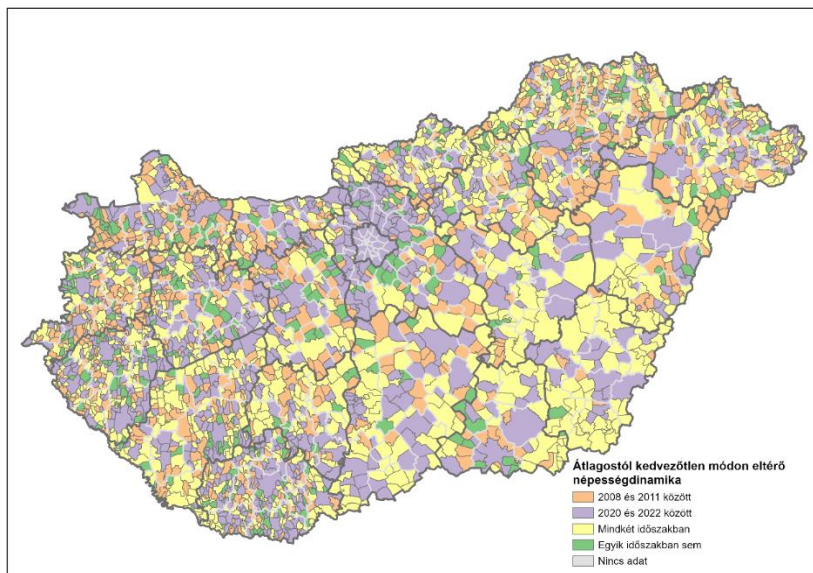

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján. Tájékoztató adatbázis – Lakónépesség száma az év végén (a Népszámlálás végleges adataiból továbbvezetett adat). Megjegyzés: Az ábra a 2001 óta önállósult települések adatait nem tartalmazza

A járványidőszak felértékelte a periférikus elhelyezkedésű területek adottságait. Egyrészt sok, egyébként Budapesten vagy az ország más területén élő lakos vonult „önkéntes vidéki karanténba”, munkáját immár újonnan választott ideiglenes(?) otthonából végezve („home office”), távol a járvány által leginkább sújtott területektől (Lennert 2020). Ebben az időszakban (újra) felértékelődtek a vonzó természeti környezetben lévő területek (hegy- és dombvidékek, Balaton-part stb.), így az ott fekvő települések között számos olyat találni, amelyek népeségdinamika szempontjából legkedvezőbb időszakukat élték. Másrészt a kisebb, központoktól távolabb eső települések eleve kevésbé voltak kitéve a COVID–19 járvány hatásainak, hiszen ez

nagyobb mértékben érintette a kevésbé elszigetelt településeket és a centrumtérseégeket (Uzzoli et al. 2021).

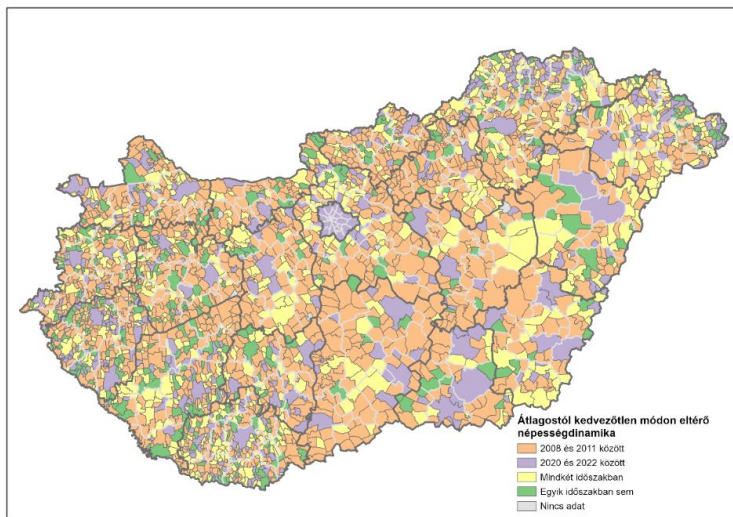
12. ábra: A válságok hatása a természetes népmozgalmi viszonyok alakulására Magyarország településein

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján. Tájékoztatósi adatbázis – Népesség és népmozgalom. Megjegyzés: Az ábra a 2001 óta önállósult települések adatait nem tartalmazza

A népesedési tényezők szempontjából jellemezve a hazai települések válságoknak való kitettségét vagy éppen válságállóságát, elmondható, hogy a településállomány legjelentősebb részét demográfiai szempontból (az átlagos tendenciákhoz képest) negatívan érintette vagy a 2008–11-es gazdasági válság, vagy pedig a 2020-as év új válságidőszaka – nem kis részüket pedig mindkettő (12. ábra). A kedvezőtlen természetes népmozgalmi trendek számos településen a COVID-19 hullámok jelentős mértékű többlethalálzásokat okozó közvetlen hatásaként erősödtek fel, de a 2008-ban indult gazdasági válság is több téren a természetes fogyás erősödését gerjesztette.

13. ábra: A válságok hatása a belföldi vándormozgalmak alakulására Magyarországi településein

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján. Tájékoztatósi adatbázis – Népeség és népmozgalom. Megjegyzés: Az ábra a 2001 óta önállóként települések adatait nem tartalmazza

A belföldi vándormozgalmakat is befolyásolták ezek a válságévek, a dinamikusabb térségekben, a vándorlási célterületeken a bevándorlást mérsékelve, a migrációs szempontból kibocsátónak minősíthető településeken pedig fokozott mértékű elvándorlást generálva, ami elsősorban a 2008–11-es gazdasági válság időszakára volt jellemző. A COVID–19 járvány ugyanakkor szintén nagy mértékben érintette Budapestet, a megyeszékhelyeket és más kisebb-nagyobb vidéki városokat ebből a szempontból, jelentősen felgyorsítva ezekből a (nagy népsűrűségű) településekből a népesség elvándorlását (13. ábra).

Összegzés

A magyarországi népesedési folyamatok sok esetben ismert tendenciáit – évtizedek óta fogyó népesség, egyenlőtlenségek a

népességdinamika területi jellemzőiben, idősödő társadalom, csökkenő gyermekvállalási kedv, különböző előjelű és hatású migrációs trendek, összességében a demográfiai válság árnya – újra meg újra felhangosítják az aktuális népszámlálások eredményei. A 2022-es census információi és az utóbbi évtized ezeken keresztül megismerhető népesedési folyamatai valóban összetett demográfiai kihívások képét rajzolják fel Magyarországra számára.

Ezen problémák a gyökerei nem a közelmúltba nyúlnak vissza, és maga a népességfogyás jelensége sem új folyamat. Igaz, hogy az ország összlakosság száma az 1980-as években fordult csökkenésbe, de népességfogyás már évtizedekkel ezelőtt érintette a hazai településhálózat igen jelentős részét. Már a 20. század közepe óta csökken a hazai települések mintegy 60%-ának lakosság száma, a települések körülbelül ötöde pedig már száz évvel ezelőtt is veszített népességéből.

A népességcsökkenés mértéke Magyarországon kedvezőtlen, de kelet-közép-európai összevetésben nem kirívó, ami annak köszönhető, hogy hazánkat nem érintették olyan mértékű „kivándorlási hullámok”, mint például Romániát vagy Lengyelországot. Azonban a természetes fogyáshoz kapcsolódó negatív trendek (halálózások magas aránya) sajnos térség szinten kimagaslók Magyarországon.

A népességfogyás üteme hazánkban 2011 és 2022 között valamelyest erősödött a korábbi népszámlálási időszakhoz képest, azonban ez mind térben, mind pedig időben egyenlőtlen módon jelent meg. Egyes területek, mint például Budapest tágabb agglomerációjának térsége vagy a (Nyugat-)Dunántúl egyes vidékei továbbra is gyarapodó népességűek maradtak ebben az időszakban. Az ország más térségeiben viszont a népességfogyás állandósult vagy éppen erősödött is. Kiemelten igaz ez a periférikus helyzetben lévő területekre (országhatár menti, illetve belső perifériák) vagy a periferezáció által sújtott területekre. Az országos népességdinamika területi különbségei mellett az ehhez kapcsolódó trendek időbeli hullámozása is igen jelentős volt az elmúlt egy(-két) évtizedben. Bizonyos időszakokban a demográfiai folyamatok negatív hatásai

mérséklődtek olyan tényezők okán, mint az időszakosan csökkenő halálozási szám, az átmenetileg emelkedő születésszámok, a jelentős népességbeáramlás a hazánkba irányuló vándorlásoknak köszönhetően. Ugyanakkor néhány (negatív irányba kiugró) év népesedési folyamatai még markánsabban befolyásolták az utóbbi időszak demográfiai trendjeit.

Ezek alapvetően két válságidőszakhoz kapcsolódtak: a 2008–11-es pénzügyi és gazdasági válsághoz, illetve a 2020-as évtized sorozatos válságeseeményeihez (COVID–19 járvány, orosz-ukrán háború). A 2008-ban kezdődő válságidőszak áttételes társadalmi-gazdasági hatásai több demográfiai folyamatot is érintettek. A megfizethetőség csökkenése és az egészségügyi szektort érintő elvonások hatása a lakosság egészségügyi állapotát, életkilátásait is rontotta (halálozások csökkenő tendenciájának megfordulása). A gazdasági bizonytalanság a gyermekvállalási kedvre is negatívan hatott, illetve növekedett a Magyarországot egzisztenciális okokból elhagyók, boldogulást más (nyugat-)európai országban kereső száma. A 2020-as évek válságidőszaka alatt a COVID–19 pandémia több hullámban okozott jelentő többlethalálozást hazánkban, hozzájárulva a népességcsökkenés ütemének felgyorsulásához, miközben a járványhelyzet a népesség mozgásának jellemzőit is alapvetően befolyásolta (kijárási korlátozások, határzár). Az időszakhoz köthető gazdasági visszaesés, ami azután folytatódott a szomszédos Ukrajnában zajló orosz agresszió széleskörű nemzetközi hatásaként, továbbgyűrűzött, és a 2008–11-es időszakhoz hasonlóan szintén tovább erősítette a negatív demográfiai tendenciákat.

Köszönetnyilvánítás

Lennert József munkája a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj BO/00583/22/10 számú „Új távlatok a magyarországi térfolyamatok ágens alapú modellezésében” című kutatás támogatásával valósult meg.

Irodalom

- Bálint L., Gödri I. (2015): Belföldi vándorlás. In: Monostori J., Őri P., Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2015*. KSH NKI, Budapest, 171–186.
- Bárdits A., Elek P., Mayer B. (2021): A COVID–19-járvány hatásai az egészségügyi ellátórendszerre és az egészségi állapotra. In: Horn D., Bartal A. M. (szerk.): *Fehér Könyv a COVID–19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól*. Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 23–32.
- Berde É., Németh P. (2014): Az alacsony magyarországi termékenység új megközelítésben. *Statisztikai Szemle*, 3., 253–274.
- Bördös K., Szabó-Morvai Á. (2021): A 2000–2015 közötti családpolitikai intézkedések hatása a születésszámra Magyarországon. *Demográfia*, 2–3., 137–170. <https://doi.org/10.21543/Dem.64.2-3.2>
- Csurgó B., Kovách I. (2023): Covid-kereszthatások. In: Csurgó B., Kovách I. (szerk.): *A COVID–19 járvány társadalmi hatásai*. Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 4–11.
- European Parliamentary Research Service (EPRS) (2022): *Demographic Outlook for the European Union 2022*. European Union, Brussels. <https://doi.org/10.2861/497764>
- Eurostat (2022): *Regions in Europe – 2022* (interactive edition). https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/regions/#total_population
- Gödri I., Horváth V. (2021): Nemzetközi vándorlás. In: Monostori J., Őri P., Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2021*. KSH NKI, Budapest, 227–250.
- Hárs Á. (2009): Nemzetközi migráció a számok és a statisztika tükrében. *Statisztikai Szemle*, 7–8., 682–711
- Igari A. (2023): Spatiotemporal inequalities of excess mortality in Europe during the first two years of the COVID–19 pandemic. *Regional Statistics*, 3., 510–535. <https://doi.org/10.15196/RS130306>
- Kapitány B. (2016): Lakáshelyzet és gyermekvállalás: fontos, de nem a legfontosabb. A CSOK termékenységi hatásairól. *Korfa*, 1., 1–4.

- Kincses Á (2015): A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence magyar migrációs hálózatai a 21. század elején. *KSH Műhelytanulmányok*, 8., KSH, Budapest.
- Király G., Czirfusz M., Koós B., Tagai G., Uzzoli A. (2017): Population projection for Hungary and its relation with climate change. *Europa XXI*, 32., 5–20.
<https://doi.org/10.7163/Eu21.2017.32.1>
- Kovalcsik T., Boros L., Pál V. (2021): A COVID–19-járvány első két hullámának területisége Közép-Európában. *Területi Statisztika*, 3., 263–290.
<https://doi.org/10.15196/TS610301>
- Kovács S. Zs., Uzzoli A. (2020): A koronavírus-járvány jelenlegi és várható egészségkockázatainak területi különbségei Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 2., 155–170.
<https://doi.org/10.17649/TET.34.2.3265>
- KSH (2012): A belföldi vándorlás főbb folyamatai, 1990–2011. *Statisztikai Tükör*, 85. 1–5.
- Lennert J. (2019): A magyar vidék demográfiai jövőképe 2051-ig, különös tekintettel a klímaváltozás szerepére a belső vándormozgalom alakításában. *Területi Statisztika*, 5., 498–525. <https://doi.org/10.15196/TS590503>
- Lennert J. (2020): A távmunka széleskörű elterjedésének lehetséges hatása a magyarországi vándormozgalomi mintázatokra. *Tér és Társadalom*, 2., 178–182.
<https://doi.org/10.17649/TET.34.2.3269>
- Matysiak, A., Sobotka, T., Vignoli, D. (2021): The Great Recession and Fertility in Europe: A Sub-national Analysis. *European Journal of Population*, 37, 29–64.
<https://doi.org/10.1007/s10680-020-09556-y>
- Obádovics Cs. (2020): Vándorló magyarok, avagy mit mutatnak az adatok? *Gazdaság és Társadalom*, 3–4., 5–22.
<https://doi.org/10.21637/GT.2020.3-4.01>
- OECD/European Union (2018): Trends in life expectancy. *Health at a Glance. Europe 2018: State of Health in the EU Cycle*. OECD Publishing, Paris/European Union, Brussels.
https://doi.org/10.1787/health_glance_eur-2018-6-en
- Percheski, C., Kimbro, R. (2014): How did the Great Recession affect fertility? *Focus*, 2., 26–30.

- Prędkiewicz, P., Bem., A., Siedlecki, R., Kowalska, M., Robakowska, M. (2022): An impact of economic slowdown on health. New evidence from 21 European countries. *BMC Public Health*, 1., 1405. [doi: 10.1186/s12889-022-13740-6](https://doi.org/10.1186/s12889-022-13740-6).
- Ruhm, C. J. (2016): Health Effects of Economic Crises. *Health Economy*, 25., 6–24. <https://doi.org/10.1002/hec.3373>
- Seidlova, M. (2018): The Birth of a Country of Immigration: the Case of the Czech Republic. *Demografie*, 4., 348 – 359.
- Spéder Zs., Bálint L., Horváth V., Kapitány B., Obádovics Cs. (2023): Hazai népesedési folyamatok az elmúlt évtizedben. *Scientia et Securitas*, 4. 308–322. <https://doi.org/10.1556/112.2023.00146>
- Szántó I. (2014): Problems of a declining Hungarian birth rate: a historical perspective. *Hungarian Cultural Studies*, 7., 93–109. <https://doi.org/10.5195/ahca.2014.1>
- Tagai G. (2015): Járési népesség-előreszámítás 2051-ig. In: Czirfusz M., Hoyk E., Suvák A. (szerk.): *Klímaváltozás - társadalom - gazdaság: Hosszú távú területi folyamatok és trendek Magyarországon*. Pécs, Publikon Kiadó. 141–166.
- Tagai G. (2021): Népesedési jellemzők és területi különbségeik alakulása az ezredfordulót követően. In: Koós B. (szerk.): *Területi riport 2021*. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest, 8–51.
- Uzzoli A., Kovács S. Zs., Páger B., Szabó T. (2021): A hazai COVID-19-járványhullámok területi különbségei. *Területi Statisztika*, 3., 291–319. <https://doi.org/10.15196/TS610302>
- Vignoli, D., Guetto, R., Bazzani, G., Pirani, E., Milenna, A. (2020): A reflection on economic uncertainty and fertility in Europe: The Narrative Framework. *Genus*, 76., 28. <https://doi.org/10.1186/s41118-020-00094-3>